

Особливості визначення рівня та обсягів екологічної шкоди від воєнних злочинів: порівняльно-правовий аналіз українських і міжнародних юридичних норм

Віталій Варлахов

доктор філософії у галузі права, завідувач лабораторії інженерно-технічних досліджень, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6446-4400>, e-mail: 19varlahov84@gmail.com

Ігор Крайнов

доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних досліджень, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9307-580>, e-mail: iec2001@ukr.net

Борис Нурмагомедов

науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних досліджень, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0009-0003-8607-9599>, e-mail: nboris108@ukr.net

Проаналізовано термінологічні елементи й конструкції, за допомогою яких в українському екологічному праві, міжнародному гуманітарному та кримінальному праві визначають екологічну шкоду, заподіяну довкіллю внаслідок воєнних злочинів. Визначено термінологічні конструкції якісних і кількісних критеріїв екологічної шкоди. Виокремлено прогалини та відсутність лексичної тотожності між визначенням екологічної шкоди в українському природоохоронному законодавстві й екологічними положеннями міжнародного гуманітарного та кримінального права. Запропоновано рекомендації з удосконалення нормативних формулювань для кращої відповідності судових інженерно-екологічних досліджень і висновків експертів щодо воєнних злочинів проти довкілля міжнародним юридичним стандартам.

Ключові слова: екологічна шкода; воєнний злочин; навколишнє природне середовище; довкілля; лексичний аналіз; міжнародне гуманітарне право.

Peculiarities of Determining the Level and Extent of Environmental Damage Caused by War Crimes: a Comparative Legal Analysis of Ukrainian and International Legal Rules

Vitaliy Varlahov, Igor Krainov, Borys Nurmahomedov

The paper outlines lexical constructions and terminological units used to assess environmental damage caused by war crimes in the context of Ukrainian environmental law, international humanitarian law and criminal law. Lexical constructions representing qualitative and

quantitative criteria for environmental damage are identified. Gaps and the lack of lexical identity between the definition of environmental damage in Ukrainian environmental legislation and the environmental provisions of international humanitarian and criminal law are noted. Recommendations are made to improve regulatory formulations to better align forensic engineering and environmental studies and expert opinions on war crimes against the environment with international legal standards.

Keywords: *environmental damage; war crime; natural environment; environment; lexical analysis; international humanitarian law.*

Питання наповнення понять «екологічна шкода», «рівень екологічної шкоди», «обсяги екологічної шкоди» набуло першорядного характеру після початку широкомасштабної агресії РФ проти України.

У національному законодавстві України термінологія та підходи до оцінки шкоди мають свої традиції і практичні інструменти визначення її якісного рівня та кількісних обсягів, тоді як міжнародне право, зокрема Міжнародне гуманітарне право (далі — МГП), Міжнародне кримінальне право (далі — МКП), екологічні положення Керівних принципів Міжнародного комітету Червоного хреста (далі — КП МКЧХ) використовують критерії, що встановлюють пороги кримінальної відповідальності за екологічну шкоду довікля під час війни. Різниця у структурі й акцентах спричиняє проблеми під час зіставлення національних якісних і кількісних оцінок екологічної шкоди і, як наслідок, визначення вихідних даних для розрахунків екологічних збитків із відповідними критеріями міжнародної кримінальної кваліфікації.

Автори провели компаративний аналіз нормативно-правових актів різного рівня, офіційних політик і наукових публікацій з точки зору використання модифікаторів, які визна-

чають юридичні якісні та кількісні пороги екологічної шкоди. Особливу увагу приділили таким «якісним» визначенням екологічної шкоди, як масштаб (широкомасштабність), тривалість (довготривалість), тяжкість, серйозність, намір / здійснення, пропорційність екологічних наслідків воєнним тощо.

В українському природоохоронному законодавстві застосовують визначення, що підкреслюють економічний і регуляторний вимір екологічної шкоди: «шкода», «збитки», «відновні витрати», «заподіяна шкода довікля», «компенсація», «відшкодування». Така термінологія спрямована на встановлення загальної величини економічних утрат і процедур їх відшкодування в адміністративно-цивільному полі. Екологічну шкоду тлумачать через вимірні, негативні зміни природних ресурсів і пов'язаних екосистемних послуг, а також через витрати на відновлення природних ресурсів та екологічних послуг.

Отже, у національному природоохоронному законодавстві частіше застосовують категорії, що дають змогу кількісно оцінити шкоду: «обсяг шкоди», «непоправні збитки», «витрати на відновлення», «економічна втрата». Термінологічно це майже завжди корелює з кількісними

метриками. Таке семантичне орієнтування на кількість і вартість дає практичний інструмент для компенсацій, але не відтворює масштабності, тривалості й серйозності екологічних наслідків у категоріях, характерних для МГП, МКП, КП МКЧХ і Міжнародного звичаєвого права.

В українському екологічному праві найбільш часто послуговуються такою якісною характеристикою з кількісними ознаками та термінологічним маркером, як «істотна екологічна шкода». У низці статей (наприклад, ст. 246, 249) Кримінального кодексу України (далі — ККУ) відповідальність настає, лише коли діяння заподіяло істотну шкоду довкіллю або природним ресурсам.

До ст. 246 ККУ є примітка, за якою істотною шкодою вважають шкоду, що у 2000 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, або іншу істотну шкоду, завдану довкіллю в контексті охорони, використання й відновлення лісів.

Незважаючи на це, «істотна шкода» — це переважно оцінне поняття: його визначення залежить від конкретних обставин справи.

Отже, питання термінологічного наповнення понять «екологічна шкода», «рівень екологічної шкоди», «обсяги екологічної шкоди» в українському природоохоронному законодавстві мають значні прогалини.

Намір або знання про масштаб, тривалість, тяжкість екологічної шкоди лексично не закріплені як обов'язкові елементи складу злочину.

У МКП особливе значення мають саме ті модифікатори, що створюють

«порогові» обмеження криміналізації дій проти довкілля: поширена / масштабна, тривала / довготривала, серйозна / важка (тяжка). У контексті воєнних злочинів ст. 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 р. (Протокол I від 08.06.1977 р.) і статті 8(2)(b)(iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду, у яких обумовлено, що їх диспозиція діє, коли атака спричиняє шкоду, що відповідає цим трьом характеристикам. Семантично ці слова виконують роль квантифікаторів юридичної інтенсивності, тривалості й важкості екологічної шкоди, тобто встановлюють планку для кримінального переслідування воєнних злочинців.

Слова «масштабний / довготривалий / серйозний» не лише описові — вони прямо визначають застосовність кримінальної норми. Це означає, що навіть значні економічні втрати в національних розрахунках можуть не задовольняти міжнародним критеріям щодо юрисдикції Міжнародного кримінального суду, якщо, наприклад, шкода не є «довготривалою» або «поширеною» у межах, визначених міжнародними трибуналами. Практичну імплементацію ускладнюють додаткові елементи: «явно надмірний порівняно з очікуваною конкретною та прямою загальною військовою перевагою» — фраза, що вводить співвідношення шкоди й воєнної необхідності (пропорційність); вона містить умовні й оцінні мовні одиниці та потребує доказової інтерпретації дій нападника.

В українському законодавстві акцент зроблено на економічних показ-

никах, адміністративно-цивільному механізмі відшкодування. У міжнародному праві акцент зроблено на масштабі, тривалості й тяжкості як на порогових якісних характеристиках. Це різні системи: перша — описово-економічна, друга — оцінно-кримінальна.

Через різні семантичні осі виникають проблеми в разі трансліювання національних документів, наприклад, висновків судових експертів, у міжнародні процеси: терміни «значна шкода», «катастрофічна шкода», «непоправні наслідки» у національних документах не завжди однозначно корелюють із «масштабними, довготривалими, серйозними».

Натомість міжнародна термінологія потребує доказів щодо просторових і часових параметрів, а також щодо відношення до воєнного задуму — мовних елементів, які рідко містять документи про економічні втрати.

Політика Прокуратури Міжнародного кримінального суду щодо екологічних злочинів і КП МКЧХ щодо захисту довкілля свідчать про прагнення уточнити й уніфікувати мовні маркери, застосовувані для кваліфікації шкоди шляхом опису операційних індикаторів і критеріїв доказовості. Такі ініціативи мають на меті зменшити невизначеність у застосуванні порогів МКП і полегшити співставлення національних підрахунків з міжнародною практикою. Окрім того, рух за визнання екоциду окремим міжнародним злочином додає пропозиції щодо термінології (наприклад, зниження вимоги «інтернаціональності»

або переформулювання порога шкоди), що має прямі наслідки для інтерпретації «рівня й обсягу шкоди».

Отже, для термінового усунення протиріч і прогалин між українським та міжнародним екологічним правом (у сенсі визначення рівня й обсягів екологічної шкоди) пропонуємо уніфікувати терміни в національних документах, які готуються для міжнародних органів: додавати до економічних обґрунтувань операційні параметри — площа ураження, часові горизонти відновлення, екологічні індикатори деградації — щоб ці звіти можна було б прямо зіставити з критеріями «масштабна / довготривала / серйозна».

У довготерміновому плані пропонуємо:

- створення глосарію екологічних понять у національних методиках визначення екологічної шкоди й розрахунку екологічних збитків, прив'язаних до міжнародних стандартів;
- уточнення мовних маркерів відповідальності в національному кримінальному законодавстві (наприклад, запровадження шаблонів для опису причиново-наслідкових зв'язків між воєнними діями й екологічним результатом);
- навчання експертів і слідчих у галузі юридичної лінгвістики (уміння призначати судові експертизи та формулювати висновки експертів так, щоб вони відповідали як національному, так і міжнародному екологічному праву).

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
2. Методика проведення інженерно-технічних експертиз : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.08.2013 р. № 1743/5.
3. Аналітичні та наукові матеріали з українського контексту: огляди щодо оцінки екологічних збитків внаслідок війни (українські наукові журнали та аналітичні звіти) / Uzhhorod National University Herald. Series: Law : web. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com> (дата звернення: 15.09.2025).
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 05.06.1991 р. № 1264-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.09.2025).
6. Судова практика України: рішення Кас. крим. палати ВС, справи щодо істотної шкоди довкіллю (зокрема, про відповідальність за ст. 249 КК) / ЄДРСР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025).